

Perica Vujić

Filozofski fakultet u Osijeku

ŠPANJOLSKA REKONKVISTA – DEMOGRAFIJA, POLITIKA I KULTURA

Razdoblje rekonkviste u Španjolskoj je potrajalo sedam stoljeća, od 8. st. do kraja 15. st. kada je Pirinejski poluotok oslobođen muslimanske vlasti. Tako dugo razdoblje vladavine ostavilo je tragove u Španjolskoj koji su vidljivi i danas. Cilj je ovog rada prikazati tri aspekta španjolske rekonkviste: demografsku i političku sliku, te kulturne dosege rekonkviste.

DEMOGRAFSKA SLIKA

Razdoblje rekonkviste utjecalo je na strukturu stanovništva s obzirom da je poluotok bio podijeljen na muslimanski i kršćanski dio. U muslimanski dio naseljavali su se pridošlice iz Sjeverne Afrike, dok se u kršćanski dio naseljavaju iz Zapadne Europe, osobito otkako je rekonkvista poprimila križarski karakter. Stoga ću u nastavku opisati situaciju za svaki od dijelova.

Već pri prvim osvajanjima muslimana na poluotoku došlo je do promjene u organizaciji i strukturi vlasti. Novi arapski režim bio je liberalan i podnošljiv, te i sami španjolski ljetopisci govore, da je bio bolji od franačke vlasti na sjeveru. On je učinio zemlji najveću korist, jer je uklonio staru vladajuću klasu, plemstvo i svećenstvo, jer je razdijelio njihove zemlje i stvorio novu klasu sitnih posjednika; koji su uglavnom zaslužni za razvitak poljoprivrede u muslimanskoj Španjolskoj. Položaj kmetova mnogo se popravio, a buržoazija je našla izlaz iz svojih nevolja u tome tako što se na širokoj osnovi obraćala na islam i izjednačavala s Arapima.⁴⁵⁸

U strukturi se društva razlikovalo nekoliko slojeva: Arapi, *hassa* – aristokracija, Berberi, *muvaladi*, robovi, *mavali* i mozarabi. Arapi su predstavljali elitu stanovništva, pretežno su živjeli u gradovima, kao nositelji visokih državnih civilnih i vojnih službi ili su se bavili unosnom trgovinom, ili su jednostavno uživali u prihodima koje su imali sa svojih imanja. *Hassa* je bila veleposjednička dvorska aristokracija unutar koje su s najvišim privilegijama bili bliži i dalji rođaci kalifove obitelji. Svaki od njih je imao prostrane posjede oslobođene poreznih obveza, znatne državne prihode (penzije), a kako se razvijala kalifova autokracija, oni nisu obnašali javne funkcije. U ovaj su se razred počeli ubrajati i veziri i veliki kadije (poglavari najviših državnih službi), bez obzira na podrijetlo, tj. jesu li bili Arapi ili pripadnici neke druge etičke skupine. U taj se sloj moglo ući i vladarevom milošću, pa je redovita pojava bila i isključivanje svih onih koji su izgubili tu milost bez

458 Bernard Lewis, *Arapi u povijesti*, Kultura, Zagreb, 1956., str. 56.

obzira na njihovo podrijetlo ili funkciju koju su do tada obnašali. Berberi su na poluotok dolazili iz Sjeverne Afrike i pritom su održavali kontakt s njom. Doseljavanje Berbera pratilo je prilike na poluotoku: kada je bilo razdoblje prosperiteta, oni su se doseljavali, kad je bilo obrnuto, oni su se iseljavali. Berberi koji su se doseljavali nisu bili nomadski stočari, nego zemljoradnici, vočari, povrtlari ili uzgajajući koza i goveda, stoga su se oni na poluotoku naseljavali na visoravnima i planinskim padinama i nastavili se baviti tim zanimanjima. Osim tih zanimanja, Berberi su djelovali i kao vojnici, gdje su se svojim ratnim odlikama uspjeli probiti i do položaja najviših zapovjednika. Brojčano najveća skupina bili su *muvaladi* ili islamizirani inovjerci. Živjeli su u selima, bavili se zemljoradnjom ili uzgojem stoke, a na obalnim područjima su bili ribari i pomorci, dok su u gradovima bili obrtnici i sitni trgovci. Berberi, seljaci kršćani i muvaladi činili su glavnu proizvodno-privrednu podlogu Kalifata. Pridonijeli su održanju romanskog narječja u muslimanskom dijelu poluotoka. Robova je bilo dosta, ali oni nisu upotrebljavani kao radna snaga u poljoprivredi. Njihov se broj povećavao broj ratovima s kršćanima na sjeveru ili trgovinom bijelim i crnim robljem iz Europe i Afrike. Muškarci su mogli raditi kao posluga na dvoru, čuvari harema, vojnici kalifove garde ili uopće vojnici u državnoj službi. Žensko je roblje najčešće završavalo u haremu pa su se materinstvom uspjele uzdići i popraviti svoj socijalni položaj. Kasnije, kako je nedostajalo radne snage na zemlji, robovi su slani na posjede i izjednačavani s ostalim seljacima nerobovskog podrijetla. Posebnu su skupinu činili *mavali* ili štitićenici različitih uglednih ljudi. Taj su sloj činili oslobođeni robovi koji su nakon svog oslobođenja imali određene obveze prema prošlom gospodarstvu, a on im je pružao zaštitu. Mozarabi su bili sloj kršćana pod arapskom vlašću koji se nastojao prilagoditi nastaloj situaciji. Iako im se taj režim činio boljim, ipak je od druge polovice 11. st. primjetno iseljavanje mozaraba na sjever među neosvojena kršćanska područja. Oni koji su ostali pod arapskom vlašću, radi oporezivanja (zemljarine i glavarine) u svakom su upravnom okružju bili organizirani u zajednice ili općine kojima je na čelu bio birani *comes*, odgovoran za ubiranje poreza. I među njima su postojale razlike: jedan su sloj činili mozarabi koji su bili potomci vizigotske aristokracije pa su imali posjede (smanjene pod arapskom vlašću) i nekretnine u gradu, ili su čak obnašali i neke funkcije u gradu, dok je drugi sloj činila većina mozaraba nižeg društvenog i imovinskog stanja. Najosjetljiviji materijalni položaj imali su pripadnici svjetovnog i redovničkog klera, mada im nikakav oblik ekspanzije nije bio dopušten.⁴⁵⁹

Što se tiče kršćanskog dijela, situacija je bila puno drugačija. Francuska je emigracija u Španjolsku bila snažna. Jedan od velikih uspjeha kršćanskog širenja između 10. i 14. st. jest ponovno oduzimanje gotovo cijele Španjolske muslimanima što su ga ostvarili kršćanski kraljevi uz pomoć plaćenika i vitezova, mahom Francuza, pristiglih s druge strane Pirineja. Među tim pomoćnicima rekonkviste najvažniju je ulogu odigralo francusko svećenstvo iz Clunya, koje je također poticalo zanimanje za hodočašća u Santigao de Compostela.⁴⁶⁰ Razlozi za politiku naseljavanja tijekom rekonkviste očitovali su se u strategiji borbe protiv muslimana tako što se stvarao “strateški međuprostor“, kao vrsta zaštitnog područja, na početku oko Asturije, kasnije oko svih kršćanskih zemalja. Ubijali su i proganjali Berbere s novoosvojenih područja i na njima naseljavali kršćane. U tim su

459 Miroslav Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 470-472.

460 Jacques LeGoff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Golden marketing, Zagreb, 1998., str. 95.

područjima podizali gradove sa širokom ruralnom okolicom, a svojim su izgledom bili nalik antičkim hispano-romanskim naseljima (npr. Segovia, Salamanca itd.). Stanovništvo je bilo ponekad pismenim odobrenjem vladara oslobođeno poreza, a kako im je bila dopuštena velika autonomija glavna im je obveza bila obraniti svoj teritorij, te se stoga dio stanovnika naseljavao u malim utvrdama nazvanim *aldeas*. Oko gradskih područja sporili su se kraljevi predstavnici pa su ona podijeljena stanovnicima (*repartimento*). Muslimani koji bi ostali na području pod kršćanskom vlašću uspijevali bi sačuvati svoje posjede, slobodnu ispovijed vjere, svoje zakonodavstvo i plaćanje samo onih poreza koje su plaćali u vrijeme muslimanske vlasti. Nisu mogli ostati u gradovima, nego su se morali preseliti u predgrađa ili geta, a njihove su kuće podijeljene među kršćanima.⁴⁶¹ Među svećeničkim redovima koji su došli na poluotok bili su i dominikanci kako bi pomogli u borbi protiv osvajača. Poluotok je za njih predstavljao poseban izazov zbog izravnog kontakta s arapskom civilizacijom, odnosno nevjernicima. Kada su dominikanci došli u 13. st., u nekim dijelovima kršćanskih zemalja uopće nije bilo nikakvog oblika crkvene organizacije. Najprije su bili smješteni u Toulouse, a u ekspanziju na poluotok su krenuli 1217. kada četvorica dominikanaca bivaju poslana u Portugal, Kastiliju i Aragon. Dvojica od njih nisu ništa uspjela učiniti i odmah su se iste godine vratili u Rim i Bolognu, dok su druga dvojica ostali, ali nisu uspjeli osnovati zajednicu. Tek su 1219. uspjeli dobiti u Madridu malu kuću za časne i samostan za muške pripadnike reda u Segoviji. Kako dominikanci pripadaju prosjačkim redovima, glavni im je problem bilo financiranje svog djelovanja, pa su to činili na dva načina: primali su pomoć od kralja, kraljice, prinčeva i princeza, te plemića i građana kao podršku za pastoralne službe (ispovijed, ukop, propovjedi), a drugi je način bio da su djelovali najviše u gradovima - tamo je populacija ljudi bila veća i trebali su njihove usluge. U Aragonu su bili smješteni u Barceloni gdje su došli na poziv biskupa. Djelovali su najviše u gradovima, a u svoje su centre pretvorili Barcelonu i Valenciju, dok se u novim naseljima koja su osnivana nalazio pokoji samostan s malim brojem dominikanaca, te su tu stoga imali samo simboličku ulogu.⁴⁶²

Posebnu skupinu unutar strukture stanovništva obaju dijelova Španjolske imali su Židovi. Naime, arapsko osvajanje Židovima je najprije donijelo zlatnu eru, razdoblje zajedničkog suživota s kršćanima i muslimanima do 12. st., o čemu svjedoče brojni slavni pjesnici, filozofi, rabinski učitelji, trgovci itd. Kako je rekonkvista jačala, tako je sve više do izražaja dolazila vizija jedinstvene Španjolske u koju se Židovi očito nisu uklapali jer se u cijeloj zemlji, u kršćanskom dijelu, počelo židovske sinagoge pretvarati u crkve, iako su se Židovi bunili protiv toga. Godine 1391. pod utjecajem propovjedi kršćanskih svećenika, u Valenciji, Sevilli i drugim gradovima velike su mase napale židovska naselja s bojnim poklikom „Židovi – u smrt ili u vodu!“. Većina Židova je zbog spasa prešla na kršćanstvo, dok su ostali poubijani. Ti Židovi koji su bili silom obraćeni (novokršćani) bili su izloženi sve većem nepovjerenju, čak i otvorenom odbijanju od strane stalnih kršćana (starokršćani). Smatralo se kako Židovi po naravi imaju neprijateljski odnos prema kršćanima te da samo djelovanje božanske milosti može izazvati obraćenje. Držalo se da katoličku vjeru ugrožavaju krivovjernici, Židovi, Saraceni i demoni, a posebno se opasni-

461 Skupina autora, *Povijest 7 (Razvijeni srednji vijek)*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2007., str. 29-30.

462 Robin Vose, *Dominicans, Muslims and Jews in the Medieval Crown of Aragon*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009., str. 60-64.

ma čine kriptožidovi koji su tek prividno postali kršćanima, a zapravo ostaju vjerni vjeri svojih otaca. Još u 15. st. cehovi gradova zaključili su kako neće primati novokršćane u svoju sredinu. Godine 1483. uveo je viteški red Alcantare dokaz o “čistoći krvi“ (*limpieza*) što je značilo da je većina redova primala obraćenike samo kada su potjecali iz obitelji što su pokršteno četiri naraštaja unatrag. Bilo je biskupija u kojima novokršteni nisu smjeli pjevati ni u zboru. Opsesija o “čistoći krvi“, koja je uzimala sve više maha, zatvorila je strogo i posljednji mogući izlaz - preživljavanje pokrštaivanjem. Tko želi pohađati školu ili sveučilište, teži za državnom ili crkvenom službom ili ih već obnaša, mora dokazima o precima pokazati kako nije židovskog podrijetla. Tu se prvi put uz vjerski pojavljuje i biološki antijudaizam koji postaje preteča kasnijeg rasizma. Vrhunac će netrpeljivost Židovi doživjeti kada postanu metom inkvizicije.⁴⁶³

POLITIČKA SLIKA

Dvije najviše funkcije na području muslimanske Španjolske bile su kalif i hadžib. Kalif je bio apsolutni monarh i vrhovni vjerski poglavar, dok je hadžib imao najvišu funkciju u državnoj upravi. Bio je poglavar središnje i provincijske uprave i kalifov zamjenik na vrhovnoj vojnoj komandi. Kako je upravljao i javnom sigurnošću imao je i svoju špijunsku i obavještajnu službu. Svaki je dan podnosio kalifu izvještaje o događajima i problemima. Ako mjesto hadžiba nije bilo popunjeno, postojali su resorni ministri koji su zapravo bili veziri za pojedine ogranke upravne vlasti. Sav je činovnički aparat bio podložan kalifatu jer je sam kalif birao članove tog aparata, ali ih i smjenjivao po svojoj volji. Sve središnje državne službe bile su smještene u kalifovoj palači. Kasnije, reformom koju je proveo Abd al-Rahman III., postojale su četiri glavna nadleštva: za veze s upravom provincija, za veze s pograničnom i priobalnom obranom, za nadzor nad izvršavanjem kalifovih odluka te za žalbe, molbe i pritužbe. Postojala je i funkcija osobnog tajnika kalifa koji je zapisivao njegove odluke i slao ih nadleštva za provođenje. Postojala je redovna poštanska i kurirska služba radi dostave naredba i vijesti, a koristili su se i golubovi-listonoše, a za vrijeme opasnosti svjetlosna signalizacija. Kalifova i državna riznica nalazile su se u njegovoj palači, a upravljanje njima bilo je povjereno posebnim rizničarima. Postojalo je više poreza kojima su se punile državna i kalifova riznica: *ušur* – desetina od sveukupne pokretne imovine što su ju plaćali svi muslimani; *džizija* – zamjena za ušur koju su plaćali nemuslimani, a iznosila je deset posto od uroda, priploda i poslovne dobiti; *harač* – porez na zemlju koji se ubirao od posjeda, bez obzira na vjersku pripadnost. Osim tih poreza, nametani su i izvanredni ili prigodni porezi koji su svojim iznosom zavisili od prodaje sukovima, prometa na putovima, u lukama i sl. Takvi su porezi davani u najam koncesionarima uz utvrđeni globalni iznos. Upravljanje kalifatom odvijalo se tako da je bio podijeljen na provincije koje su odgovarale bivšim vizigotskim grofovijama. Svaka ta provincija imala je svoj glavni grad u kojem je upravitelj (*valija*), kojeg dekretom postavlja kalif. Postojao je i vojni zapovjednik koji je bio na čelu pograničnih oblasti (*thugur*), a u svojim rukama imao je i vojnu i civilnu vlast. U njima su bile i tvrđave i zamci sa stalnom vojnom posadom koja je oko zamaka dobivala zemlju na obradu. Vojska se dijelila

463 Skupina autora, *Kronika kršćanstva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1998., str. 209-210.

na redovitu, plaćeničku i dobrovoljce. U pravilu, svaki je musliman bio vojno obavezan, ali se ta dužnost s vremenom mogla otkupiti. Plaćenička se vojska počela uvoditi na prijelazu 8. u 9. st., gdje je isprva služila samo kao gardijski korpus, ali uskoro je postala jezgrom državnih snaga. Najviše pozicije u vojsci najčešće su držali Berberi.⁴⁶⁴

U kršćanskom dijelu politička organizacija nije bila tako homogena što je i sasvim jasno: taj je dio podijeljen na niz manjih državica u početku, a tek kasnije nametnu će se tri najjače: Kastilija, Aragon i Navarra. Razlikovalo se uređenje na sjeveroistoku, tj. u Aragonu i Kataloniji, te sjeverozapadu, tj. Kastiliji, Leonu i Asturiji. Kako je Kastilija imala glavnu ulogu u borbi protiv muslimana, ona je zauzela i najveći dio poluotoka. Nosioi rekonkviste su bili seljaci, građani i sitni vitezovi koji su se naseljavali po pograničnim mjestima opustošenima ratom. Gotovo nikada nisu napuštali svoje oružje i uvijek su bili spremni braniti granicu ili krenuti u borbu. Glavnu su korist od tih osvajanja imali krupni feudalski i svećenici, jer su oni u novoosvojenim područjima sebi uzeli najveća imanja. Seljaci, sudionici rekonkviste, uspijevali su sačuvati svoju slobodu tvoreći samoupravne općine. Svaka je od tih općina morala izabrati jednog feudalca zemljoposjednika za svojeg pokrovitelja, ali tog je pokrovitelja mogla i promijeniti. Ti su seljaci osobno bili slobodni i obveze su bile točno propisane. U rekonkvisti su vrlo aktivno sudjelovali i gradovi Kastilije, jer su bili vrlo nepristupačne tvrđave čije je stanovništvo bilo naoružano, obavljalo stražarsku službu i sudjelovalo u borbama protiv muslimana. Obranili su svoju nezavisnost i uživali široku samoupravu, a međusobno su sklapali i *hermandade* (bratstva) koja su imala svoje zakone kako bi se obranili od feudalaca i kralja. Povećao se i broj sitnih plemića u vrijeme rekonkviste, a najviše je bilo ratobornih malih plemića (*hidalgo*) koji su bili često tako siromašni da su samo nedjeljom mogli jesti meso, ali su usprkos neimaštini uvijek imali svoj viteški naslov kojim su se ponosili. U Kastiliji je postojalo i predstavništvo staleža – *cortes*: plemstvo, svećenstvo i građanstvo. Njima su nekad mogli prisustvovati i predstavnici seoskih općina. Funkcija *cortesa* je bilo ograničavanje kraljevske vlasti jer su kraljevi morali polagati zakletvu da će čuvati staleške slobode i ne gaziti zemaljske zakone. Potpuno drugačiju sliku imamo u Aragonu: u njemu je položaj seljaka bio vrlo težak jer je feudalac raspomagao osobnom seljakovom slobodom, imao ga je čak pravo i ubiti, bez ikakvih kazni je mogao prisvajati njegovu imovinu, zahtijevati sve moguće obveze, te uzimati novčane kazne. Osnovna politička snaga bilo je plemstvo, a utjecaj crkve i svećenstva bio je jači nego u Kastiliji. Gradovi su imali značajniju ulogu ako su se nalazili na obali, a među tim gradovima najznačajnija je bila Barcelona. Bogati su građani stupali u savez s feudalcima kako bi spriječili ustanke obrtnika i gradske sirotinje. Institucija *cortesa* postojala je i u Aragonu, ali je u njoj glavnu funkciju imalo plemstvo. Kralj je potpuno ovisio o krupnim feudalcima što se očitivalo na zasjedanjima *cortesa* kada je morao klečeći polagati zakletvu i davati obećanje kako neće narušavati plemićke slobode. Plemići su imali pravo zbaciti kralja koji im se ne bi svidio.⁴⁶⁵

464 M. Brandt, *Srednjovjekovno doba...*, str. 475-476.

465 Aleksandar D. Udalcov, Evgenij A. Kosminski, Josip L. Vainstain, *Istorija srednjega veka*, Naučna knjiga, Beograd, str. 131-133.

KULTURNI DOSEZI REKONKVISTE

Nesumnjivo je da su arapski osvajači ostavili trag i u kulturi na području poluotoka. Jedan od razloga za takvu tvrdnju sigurno je i samo vrijeme trajanja njihove vladavine, osam stoljeća. Kulturni dosezi pokazuju kako rekonkvista nije bila samo vojni pokret s ciljem uništavanja svega što su učinili osvajači, nego su se neki njihovi običaji i riječi usadili u život kršćana na poluotoku. Ako bismo razdoblje srednjovjekovnog feudalizma podijelili na dva razdoblja, gdje bi prvo obuhvaćalo naseljenost, prometni život i razmjenu, a drugo gospodarsku evoluciju,⁴⁶⁶ Pirinejski poluotok je najbolji primjer na kojem se takva podjela može objasniti jer je na poluotoku došlo do naseljavanja Arapa muslimana, koji su dali svoj doprinos razvoju poluotoka tako što je došlo do izravne razmjene između dviju potpuno različitih civilizacija po mentalitetu, vjeri i običajima, a ti su dodiri doveli do gospodarske evolucije pošto su obje civilizacije jedna drugu iskoristile najbolje što su mogle.

Kulturne dosezi vidljivi su na više planova: jezičnom, arhitektonskom, filozofskom, književnom, običajnom itd. - ima još puno tih planova, a u nastavku ću poglavlja opisati po jedan primjer za oba dijela poluotoka, tj. kao primjer za muslimanski dio opisat ću Alhambru, a za kršćanski dio *Pjesma o Cidu*.

Vjerojatno su najkarakterističnije tvorevine španjolskog muslimanskog dijela njegova umjetnost i arhitektura, koja se u početku povodila za arapskim i bizantskim uzorima s Bliskog Istoka, ali se pod mjesnim utjecajima razvila u nešto novo, individualno i izvorno. Znamenita mošeja u Cordobi, koja se počela graditi pod Abdurahmanom I., obilježava početak novog hispano-maurskog stila, koji je kasnije dao takva remek-djela kao što su kula Giralda, Alcazar u Seville i Alhambra u Granadi.⁴⁶⁷

Jedan od najljepših dokaza i tragova muslimanske vlasti na Pirinejskom poluotoku sigurno je i palača Alhambra. Granada je podignuta u 14. st. i predstavlja vrhunac islamske arhitekture na poluotoku. Zidovi su joj ukrašeni zamršenim dekoracijama od gipsa i pločica s elegantnim kaligrafskim motivima koji ponavljaju riječi: *Nema pobjednika osim Allaha.*, koje su upućene Abd al-Rahmanu III.⁴⁶⁸ Zanimljiva je činjenica kako je Alhambra izgrađena u razdoblju 14. st. kada je muslimanska vlast svedena samo na uski dio Pirinejskog poluotoka na njegovom samom jugu. To ipak nije spriječilo muslimane da ju podignu. U tom razdoblju Granada je bila nasljednicom Cordobe, a od nje se ponajviše razlikovala arhitekturom koja je u Granadi bila razvijenija i puno ljepša. Alhambra je u početku bila samo tvrđava na jednom od dvaju brda koji su okruživali Granadu. Nalazila se na brdu koje je bilo okruženo vodom i bedemima koji su štitili s jedne strane, a s druge strane pružao se pogled na cijeli grad. Treba reći kako su muslimani na poluotoku gomilali zgrade bez ikakvog reda, simetrije, te nisu pažnju obraćali na vanjski izgled. Svu su svoju brigu oko izgradnje usmjerili na strukturu unutrašnjosti gdje su iscrpili sve resurse ukusa i veličanstvenosti načinivši kombinaciju svojim rekvizitima i čarima prirode. Alhambra se sastoji od nekoliko dijelova: *Dvorana suda, Lavlje dvorište, Dvorana barke, Ambadorska dvorana, Kupalište, Kraljičin budoar, Lindarajin vrt, Dvorana dviju sestara* itd.

466 March Bloch, *Feudalno društvo*, Golden marketing, Zagreb, 2001., str. 5.

467 B. Lewis, *Arapi u povijesti*, str. 59.

468 Cyril Glasse, *Enciklopedija islama*, Libris, Sarajevo, 2006., str. 35.

Dva najprivlačnija i najzanimljivija dijela su *Dvorana suda* i *Lavlje dvorište*. U *Dvorani suda* nalaze se zamršeni stalaktitni ukrasi – živahno obilje aplikacija od opeke. U njoj se kralj bavio administracijom, odnosno dijelio je pravdu. Zidovi su uređeni arabeskama, mozaicima, fasadama, pozlaćenim i izrezbarenim štukom (gips). Ispred nje nalazi se *Lavlje dvorište* s arkadama, koje odražavaju muslimansku ideju raja (perzijski: *faradis*). U dvorištu prska mramorni vodoskok okružen lavovima isklesanim od kamena (koji potječu od ranije utvrde), zidovi sjenovitih lađa obloženi su obojenim emajliranim pločicama (*azulejos*), fini stupovi podupiru stalaktitima isjeckane lukove. Vladar je mogao sjediti u *miradoru* (centralnoj zgradi) vrta i gledati unutra, a s druge strane zgrade cijelu plodnu dolinu kraljevstva Granade. Kako je u Alhambri bila dobra akustika, postojao je i glazbeni salon pun muslimana koji su svirali pri svečanostima na različitim instrumentima.⁴⁶⁹

Španjolska arapska civilizacija također predstavlja velik i neosporan dio arapske književnosti uopće i dala je važne doprinose svim granama arapske klasične predaje, koje je ona dio. Pa i grčko nasljedstvo nije do španjolskih Arapa stiglo iz mjesnih izvora, već s Istoka, putem knjiga uvezenih iz istočnih prevodilačkih središta, poglavito za vladanja Abd al-Rahmana II. Mjesni se utjecaj osjetio ponajviše u lirskoj poeziji, gdje su španjolski Arapi stvorili nove oblike, nepoznate muslimanskom Istoku, a koji su znatno utjecali na ranu španjolsku kršćansku poeziju, a možda i na ostale književnosti u Zapadnoj Evropi.⁴⁷⁰

Nosioci kulture bili su samostani u čijim se knjižnicama čuvala književna i pravna djela latinskih klasičnih pisaca i rasprave kršćanskih autora. Među originalnim djelima tog razdoblja najbrojniji su bili životopisi svetaca i mučenika, vjerske himne i kronike.⁴⁷¹

Zanimljiva je činjenica kako podjela španjolske srednjovjekovne književnosti prati zbivanja na političkom planu na poluotoku. Prva faza španjolske književnosti označena je njezinim počecima i traje od kraja 11. do početka 13. st., a obilježena je lirikom tradicionalnog tipa, te dvama posebnim oblicima: jarche ili moaxaje – kratke skladbe koje se nalaze pri kraju određenih pjesama na arapskom ili hebrejskom jeziku, i zejel – poezija pisana pučkim arapskim jezikom ili dopušta pokoju romansku riječ. Očito je da dolazi do arapskog i židovskog utjecaja već od samog početka. Drugo, zlatno razdoblje književnosti, traje od 1262. kada se ujedinjuju Kastilija i Leon do smrti Alfonsa X. U tom razdoblju značajno je epsko pjesništvo, razvija se učena poezija, razvija se književnost na trima materijama: religioznoj, drevnoj i kastiljskoj, u prozi najveći udio imaju prijevodi s arapskog, te propovjedi i exempli, a kraj razdoblja obilježuje djelovanje Alfonsa X. koji se istaknuo kao promicatelj znanosti, a i sam je autor nekoliko djela: *Povijest Španjolske, Velika i Opća povijest*, knjige o astronomiji, astrologiji, magiji itd. Posljednje razdoblje označeno je krizom koje počinje smrću Alfonsa X. 1284. i traje do početka 15. st. Osim poezije i proze, javljaju se počeci romancera (narativne pjesme različite duljine, najčešće kraće), istaknuo se Sem Tob de Arduciel, Židov koji piše kastiljskim jezikom, te u prozi don Juan Manuel.⁴⁷²

469 Michael Florian, *History of the Moors in Spain*, The Werner Company, Ohio, str. 81-87.

470 B. Lewis, *Arapi u povijesti*, str. 59.

471 M. Brandt, *Srednjovjekovno doba...*, str. 485.

472 Carlos Alvar, Jose-Carlos Mainer, Rosa Navarro, *Kratka povijest španjolske književnosti*, Demetra, Zagreb, 2005., str. 3-110.

Kako je rekonkvista poprimila obilježja herojske borbe, kršćanski dio poluotoka je svoj odraz te borbe dobio u jednom od najboljih srednjovjekovnih epova – *Pjesma o Cidu*. U epu se pripovijeda o pobjedama siromašnog dvoranina Cida nad muslimanima, o njegovoj velikodušnosti, o spletkama koje su protiv njega kovali velikaši, i o uspjehu koji je postigao nad njima. U tom su epu španjolski kršćani učinili Cida svojim nacionalnim herojem.⁴⁷³ Jedan od izvora koji govore o junaku Cidu je *Historia Roderici vel Gesta Roderici Campidocti*, napisana između 1103. i 1109. Taj izvor jedna je od najstarijih kronika koje se bave životom jednog laika koji nije bio ni kralj ni svetac, a nastala je u periodu srednjovjekovnog kršćanstava kada su najviše pisane kronike svetaca, mučenika itd. Rodrigo Diaz de Vivara rođen u okolici Burgosa 1045., kao mladić priključio se vojsci kralja Sancha II. (1065.-1072.) iz Kastilije, a poslije njegove smrti ostao je u službi njegovog nasljednika Alfonsa VI. (1072.-1109.). Sedamdestih se oženio Himenom koja je pripadala aristokratskoj obitelji iz Asturije. Poslije nekoliko godina uspješne službe za kralja, dijelom zbog neovlaštene vojne kampanje protiv njega, dijelom zbog spletki na dvoru protiv njega, Rodriga je 1081. kralj ga prognao, što nije bilo neuobičajeno za vojnike-aristokrate toga doba. Dok je bio u progonu, borio se kao plaćenik u vojsci upravitelja Zaragozze, a onda, poslije invazije Almoravida i njihove pobjede 1086., Alfonso VI. ponovno poziva u svoju službu Rodriga. U njegovoj je službi ostao iduće tri godine, a onda ponovno dolazi do prekida suradnje s kraljem 1089. Prema sjećanjima o njegovom životu, zabilježeno je kako je od tada djelovao kao samostalni vođa u istočnim dijelovima Španjolske. S obzirom kako se pokazao vještim diplomatom, omogućeno mu je da skuplja porez za knezove. Najviše je zapamćen po osvajanju Valencije 1094. na španjolskom Levantu. Posljednje godine života proveo je braneći svoje provincije koje su bile izložene napadima muslimana. Umro je u Valenciji 1099. Poznat je ostao po tome što su ga njegovi muslimanski neprijatelji cijenili, ali i mrzili.⁴⁷⁴ Postao je junakom još za života, a njegovo junaštvo je bilo još poznatije poslije njegove smrti čemu je pridonijela i *Pjesma o Cidu*, srednjovjekovni ep, sačuvan u prijepisu iz 14. st., nastalom na temelju manuskripta Pera Abbata iz 1207. Smatra se da je *Pjesma o Cidu* nastala između 1099. i 1207. Smatra se da je tada postojala neka kratka pjesma na pučkom romanskom jeziku čiji se obujam najviše povećao u doba Alfonsa VIII., a zapisana je 1207., iako je i dalje živjela u usmenoj predaji. Postao je predmetom raznovrsnih legendi, gdje su neke nastale kao posljedica divljenja koje je ulijevao suvremenima i pratiocima, dok su druge nastale kao posljedica zanimljivih manipulacija. Njegov stečeni ugled utjecao je na pojavljivanje djela koja govore o njegovim junačkim podvizima u mladosti, a neki su ga opisivali i kao savjetnika Ferdinanda I. Mladi samosvjесni Rodrigo koji je spreman obraniti svog kralja postao je glavnom temom epa *Rodrigovo mladenačko doba (Mocedades de Rodrigo)*.⁴⁷⁵

473 A. D. Udalcov, E. A. Kosminski, J. L. Vainstain, *Istorija srednjeg veka*, str. 131.

474 Simon Barton, Richard A. Fletcher, *The world of El Cid: chronicles of the Spanish reconquest*, Manchester University Press, Manchester-New York, 2000., str. 90-91.

475 C. Alvar, J.C. Mainer, R. Navarro, *Kratka povijest...*, str. 33-36.

ZAKLJUČAK

Razdoblje španjolske rekonkviste u trajanju od 8. do 15. st. obilježilo je povijest Španjolske ne samo svojim trajanjem nego i svojim tragovima koji su i danas vidljivi u Španjolskoj. Rekonkvista obuhvaća borbu kršćanskih država na Pirinejskom poluotoku protiv muslimanskih osvajača. Slika s početka rekonkviste, kada muslimani neprestano napreduju i potiskuju kršćane na sjever gdje im je jedino preostalo usko područje oko Piri-neja, ponovila se i na samom kraju rekonkviste, ali s obrnutim poretom: sad su se kršćani proširili poluotokom, a muslimansku vlast sveli na malo područje Granadskog emirata. Obje države su u razdoblju od sedam stoljeća doživjele vrhunce moći, ali i etape kada su bile usitnjene na niz malih država. Arapi su u velikoj mjeri unaprijedili život na poluotoku poboljšavši privredu, kultura je na islamskom području doživjela svoje vrhunce, otvarali su škole, razvijali znanost, filozofiju, omogućili Europi da se upozna s nekim tada posve novim idejama i otkrićima. Nasuprot tome, tipično za europski srednji vijek, nositelji kulture na kršćanskom dijelu poluotoka bili su samostani koji su se bavili kronikama svetaca i mučenika. Doseljavanje stranaca uzrokovalo je vrlo šarenu demografsku sliku poluotoka. Doseljavanje su poticali i sami vladari koji su na novoosvojena područja naseljavali strance čija je osnovna zadaća bila braniti teritoriji. Taj pojas obrane od muslimana može se donekle usporediti s pojasom Vojne granice koji je bio organiziran na našim granicama kako bi se Europa obranila od muslimana u Španjolskoj, a kasnije Osmanlija na Balkanu. Utjecaj Crkve očitovao se u tome što ovdje nije dolazilo do sukoba između crkvene i vjerske vlasti, tako tipičnog za europski srednji vijek, nego je ovdje Crkva rekonkvisti dala karakter križarskog rata zbog čega na poluotok dolaze vitezovi i crkveni redovi kako bi pomogli u njegovu oslobađanju.⁴⁷⁶

LITERATURA

- Alvar, Carlos, Mainer, Jose-Carlos, Navarro, Rosa, *Kratka povijest španjolske književnosti*, Demetra, Zagreb 2005.
- Barton, Simon, Fletcher, A. Richard, *The world of El Cid: chronicles of the Spanish reconquest*, Manchester University Press, Manchester-New York 2000.
- Bloch, March, *Feudalno društvo*, Golden marketing, Zagreb 2001.
- Brandt, Miroslav, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Florian, Michael, *History of the Moors of Spain*, The Werner Company, Ohio 1910.
- Glasse, Cyril, *Enciklopedija islama*, Libris, Sarajevo 2006.
- LeGoff, Jacques, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Golden marketing, Zagreb 1998.
- Lewis, Bernard, *Arapi u povijesti*, Kultura, Zagreb 1956.
- Skupina autora, *Kronika kršćanstva*, Mozaik knjiga, Zagreb 1998.
- Skupina autora, *Povijest 7 (Razvijeni srednji vijek)*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb 2007.
- Udaljcov, D. Aleksandar, Kosminski, A. Evgenij, Vainstain, L. Josip, *Istorija srednjega veka*, Naučna knjiga, Beograd 1969.
- Vose, Robin, *Muslims and Jews in the Medieval Crown of Aragon*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.

PRILOZI

- Slika 1. Sukob muslimanskih i kršćanskih konjanika
(Povijest 7 (Razvijeni srednji vijek), Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2007., str. 23.)
- Slika 2. Alhambra
(<http://hr.wikipedia.org/wiki/Alhambra>)
- Slika 3. Lavlje dvorište
(http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:80525560_0eb2c1d54a_o.jpg)
- Slika 4. Dvorana suda
(http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Alhambra-Granada-Sala_de_las_dos_Hermanas.jpg)
- Slika 5. Spomeniku El Cidu
(http://hr.wikipedia.org/wiki/El_Cid)

Perica Vujčić:

SPANISH RECONQUISTA – DEMOGRAPHY, POLITICS AND CULTURE

Summary

The goal of this work is to present the Spanish period of Reconquista which lasted from the 8th century to the end of 15th century. Seeing how Reconquista lasted for seven centuries, the work deals with three of its aspects that left a mark still visible today: the demographic picture, the political picture, and the cultural achievements of Reconquista.

The two parts of the peninsula had a different demographic picture: whereas the Muslim part was divided into several classes: Arabs, *hassa* – aristocracy, Berbers, *muvaladi* – slaves, *mavali* and *mozarabi*, the Christian part was severely influenced by the Frenchmen and other foreigners that came to help the Spanish rulers in their fight against the Muslims, especially at the time when Reconquista acquired a crusade-like character. The Jews constituted a special group in the demographic picture.

The political aspect was also different in the two parts: the Muslim part was more coherent and had a more organized authority, while the Christian part was divided into smaller states which were the leaders of the fight against the Muslims, with Asturias, Leon and Castile as the most prominent ones.

The Muslim's arrival to the peninsula influenced its culture as they brought some progressive ideas. The article depicts the Alhambra palace in Grenada as an example of their cultural zenith, while the Christian part was marked by the monasteries, chronicles and legends as cultural representatives, which was typical of mediaeval Europe. An example of the Christian poem *The Poem of the Cid* is given in the article.